

Het Nexus Instituut heeft in november 2012 een essaywedstrijd uitgeschreven voor de leden van zijn jongerenafdeling Nexus Connect. Hieronder wordt het winnende essay gepubliceerd.

SCOTT DOUGLAS

Zandkastelen bouwen in de regen

Marieke

Het is niet eenvoudig je visie op het veranderen van de wereld over te brengen op een boze veertienjarige. Op een regenachtig strand sta ik te midden van een groep kinderen tegenover mijn pleegzusje Marieke. Ze zegt dat ze niet, nooit, *never* de kleine kinderen zal helpen met het bouwen van een zandkasteel. Omdat het regent, en omdat het stom is. Marieke woont nu vier jaar bij mijn ouders in het pleeggezin, thuis ging het niet meer door een combinatie van verwaarlozing en geweld. Het pleeggezin moet nu een veilige basis bieden om delen van haar jeugd in te halen en haar verdere ontwikkeling te stimuleren. Over enkele jaren gaat ze op zichzelf wonen, dan moet blijken of deze aanvullingen voldoende gereedschap bieden voor het vormen van een eigen leven. Een zandkasteel bouwen lijkt op weg hier-naartoe niet de belangrijkste mijlpaal. Maar toch is het de beste manier om de wereld te veranderen.

Hoe veranderen we de wereld?

Nadenken over het veranderen van de wereld is een gevaarlijke bezigheid. Verhitte ambitie doet de aarde ontbranden, terwijl onderkoelde berekening slechts de huidige situatie befrist. De lauwe middenweg van voorzichtige analyse blijft echter weer zweven in onpraktische mijmeringen. Een passende visie op het veranderen van de wereld biedt in gelijke mate een startpunt voor verandering, verbetering en toepassing.

Tegenover deze eisen stel ik dat de beste manier om de wereld te veranderen, het delen is van ervaringen met de ander. Door waardevolle belevingen

aan de mensen om ons heen door te geven, versterken we elkaars vermogen om de juiste keuzes te maken. Het overdragen van ervaringen verdiept onze kennis van de wereld, versterkt het vertrouwen in elkaar en stelt mensen in staat grote stappen te maken. Grootschalige veranderingen worden dan opgebouwd uit persoonlijke overwinningen. Na een eeuw van verandering door Grote Verhalen — socialisme, fascisme, marktliberalisme — is het nu tijd voor verandering door Gedeelde Ervaringen.

Een korte verkenning van de wereld van Marieke kan deze methode op individuele schaal illustreren. Marieke heeft een moeilijke start gehad; haar eerste ervaringen bestonden uit verwaarlozing en conflict. Dit biedt een wankel fundament voor het opbouwen van een evenwichtig leven. Familie, hulpverleners en pleegouders proberen haar nu andere ervaringen mee te geven die haar gereedschap bieden om een eigen leven op te bouwen. Dit kan gaan om ervaringen over hoe iets werkt (wat doe je op vakantie?), juist niet werkt (hoe maak je ruzie?) of die simpelweg tot denken aanzetten (hoe vind je het om je af te zonderen?). Het doel is niet dat deze belevingen de bestemming van Marieke bepalen, maar slechts de oriëntatiepunten bieden bij het uitzetten van haar eigen koers. Door te kunnen kiezen uit verschillende ervaringen kan Marieke haar eigen toekomst, haar eigen wereld, vormgeven.

Ook de wereld van ons allemaal kan door deze benadering veranderen. Allereerst heeft de samenleving er baat bij als kwetsbare individuen zoals Marieke een breder kompas van ervaringen krijgen aangereikt en daarmee hun eigen weg kunnen vinden. Maar ook een samenleving als geheel heeft baat bij gedeelde ervaringen. De persoonlijke ervaringen van Charles Dickens, gedeeld in boekvorm, creëerden draagvlak voor de armenzorg in Engeland. De protestbewegingen aan het begin van de twintigste eeuw voor kiesrecht en arbeidsrechten gaven een generatie de ervaring van kracht en verantwoordelijkheid. Ook trieste ervaringen kunnen door gedeeld te worden leiden tot positieve veranderingen. Elke Nederlander kwam uit de oorlog met een eigen verhaal. Door in een pijnlijk proces deze ervaringen te delen, ontstond draagvlak voor het bestendigen van de mensenrechten en internationale samenwerking.

In de volgende paragrafen zal ik de drie onderdelen van deze verandervisie — de ander, de ervaring, het delen — toelichten en betogen hoe deze elementen een radicale combinatie bieden van verandering, verbetering en toepassing. Hierbij geldt als de ware kracht van de ervaring dat een beleving vluchtig mag lijken, maar dat de herinnering een onuitwisbaar oriëntatiepunt blijft. Net zoals de herinnering aan een zandkasteel blijft voortbestaan, ook wanneer het al weer door het water is weggespoeld.

Focus op de ander

Wereldveranderaars richten zich graag op de grote schaal. Marx spreekt tot de onderdrukte massa's, Keynes beschrijft de brede mechanieken van de economie en Hayek becommentarieert de intellectuele stromingen van onze beschaving. Deze benadering heeft het voordeel van de grote klap; de relevantie van de ideeën spreekt uit de ambitie van hun aanpak. Maar deze grootschalige benadering herbergt ook een fundamentele zwakte; door de grote schaal abstraheert men snel voorbij de mens. Opgesloten intellectuelen worden weggezet als noodzakelijke offers voor de socialistische revolutie. Langdurig werklozen weggecijferd als een spijtige inefficiëntie van de markteconomie. En uitgezette asielzoekers weggewuifd als gerechtvaardigde bescherming van de welvaartsstaat. De koele berekeningen beginnen echter te kraken als men kijkt naar de individuen achter de getallen. Wanneer inefficiënties namen krijgen — zoals destijds bij Mauro — is het individuele onrecht niet meer weg te relativieren.

Niet alleen economische of utilitaristische perspectieven verliezen de mens snel uit het oog, ook zeer ideële visies op de wereld kunnen voorbijgaan aan individuele noden. Het multiculturele ideaal van het einde van de twintigste eeuw was gebaseerd op een zeer mensgerichte visie op rechten en identiteit. Maar ondertussen werden de concrete problemen van individuen, wijken en bevolkingsgroepen niet herkend. Het ideaal van tolerantie en gelijkwaardigheid werd tussen mensen gezet — ik hoef me niet met jouw probleem te bemoeien, want we tolereren elkaar hier — in plaats van dat het hen verbond. Het abstraheren naar de grote schaal, zelfs met de beste bedoelingen, blijft een vorm van ontmenselijking.

Door deze problematiek kan men geneigd zijn zich geheel af te keren van een grootschalige verbetering van de wereld en zich slechts te richten op de eigen rol. Dit leidt dan tot het motto 'Verbeter de wereld, begin bij jezelf'. Hoewel elke verandering om zelfkennis en persoonlijke transformatie vraagt, kan deze benadering doorschieten naar navelstaarderij. Zonder blik op de mensen om ons heen is er geen brandende oproep tot actie, geen externe verantwoording van onze daden of het gebrek daaraan. Marieke heeft er niets aan dat ik helemaal met mezelf tevreden ben als ik haar niet laat delen in dit gevoel.

Daarom richt deze veranderingsvisie zich op de ander, de medemens, de naaste; van vader tot echtgenoot, van buurman tot toevallige voorbijganger. Het gaat om de individuele mensen, die zich niet samen laten optellen tot een abstracte massa. En om de verbinding met die individuen, zodat we niet worden losgeknipt tot een kaartenbak van *Einzelgängers*.

Het zich richten op de ander en niet op de hele economie of grootschalige instituties lijkt wellicht weinig radicaal en te beperkt in ambitie. Door deze

benadering wordt het veranderen van de wereld echter weer een taak en kans voor iedereen. Het lot van de wereld wordt concreet. Abstract onrecht, zoals schending van de mensenrechten, wordt tastbaar wanneer men kijkt naar het effect op de ander, zoals de families van Srebrenica of weduwen van Rawagede. Het lot van de wereld komt dichtbij. Hoe ga je de wereld veranderen van de onderbetaalde schoonmaakster op je werk, de jongen door wie je bijna omver wordt gelopen op straat of de vluchteling die je aanstaart vanaf het televisiescherm?

De blik op de ander vormt ook de radicale kern van visies die soms als gematigd worden weggezet. Jezus, bijvoorbeeld, propageerde bovenal je naaste lief te hebben. Op het eerste gezicht een weinig radicaal wereldbeeld. Hiermee plaatste hij echter in één keer de hele aardse hiërarchie buiten de orde; de vervulling van Gods woord is niet langer meer iets voor geleerden of koningen, maar voor mensen onder elkaar. In het aangezicht van de ander kun je niet meer schuilen achter grote getallen of abstracte principes, maar word je uitgedaagd de wereld van elk persoon op je pad te veranderen. Het motto is, zoals groots verwoord in de joodse traditie: 'wie een leven redt, redt een hele wereld'.

De kracht van ervaringen

Maar hoe redt een ervaring de wereld? Wat heeft mijn pleegzusje Marieke eraan als ze een keer een zandkasteel heeft gebouwd? Het lijkt veel urgenter en praktischer haar materiële omstandigheden te verbeteren. Geef Marieke een huis, opleiding en discipline. Hoewel het materiële deel van de ervaring niet vergeten kan worden, vraagt het delen van een ervaring om meer dan geld alleen.

Een ervaring bestaat uit verschillende componenten, waarbij mensen een combinatie van handelingen, gedachten en gevoelens doorlopen. Een zandkasteel bouwen bestaat uit het fysiek bij elkaar brengen van het zand, het bedenken van het ontwerp en de gevoelens van vreugde (of verveling, als je een boze puber bent). Alle drie de elementen vormen een onmisbaar onderdeel van de ervaring. Zonder handeling blijft een ervaring slechts een mentale exercitie, zonder gedachten een gebeurtenis zonder bewustzijn en zonder gevoel een actie zonder waarde.

Er zijn dus materiële investeringen nodig om een ervaring mee te kunnen geven. Zonder dak boven haar hoofd kan Marieke het gezinsleven niet leren kennen, zonder voedsel kan een volk de vrijheid niet beleven. Het delen van ervaringen vraagt dus om wezenlijke acties en opofferingen. Het doel blijft echter de gehele ervaring die de andere persoon doorloopt, positief te maken en omvat daarmee meer dan alleen de materiële verbetering. De

samenleving wil Marieke niet alleen een huis bieden, maar ook het gevoel dat ze ergens thuis is. Het delen van een ervaring vraagt daarmee om breed en ambitieus handelen. Dit voorkomt dat verbetering slechts zou worden afgemeten aan een inhoudsloze indicator. De wereld is nog niet ten goede veranderd wanneer het Bruto Nationaal Product omhoog is geschoten.

De belangrijkste waarde van ervaringen ligt echter voorbij de som van plezierige belevingen van het moment zelf. De kracht ligt in de oriëntatiepunten die ervaringen bieden voor de toekomst. De hoop is dat de belevingen van Marieke in het pleeggezin haar later van dienst zullen zijn. Er is een gereede kans dat ze zelf weer in een moeilijke gezinssituatie terechtkomt, maar dan in de rol van partner of moeder. De momenten in het pleeggezin bieden dan contrapunten voor haar eigen omstandigheden. Ervaringen hebben hiermee ook nog kracht als ze achter je liggen.

De onuitwisbare kracht van ervaringen gaat ook op voor gehele samenlevingen, zoals beschreven door Machiavelli. Hij stelt dat een bevolking die ooit van de vrijheid heeft mogen proeven, zoals de burgers van Florence en Venetië tijdens hun zelfbestuur, altijd zal proberen terug te keren naar deze ongebondenheid. Zelfs wanneer een stad met een overmacht wordt ingenomen, zal de herinnering aan vrijheid blijven smeulen en zal het verzet steeds weer oplaaien. De ervaring is een onuitwisbaar idee geworden en biedt het fundament voor herstel. De herinnering aan het zandkasteel blijft in stand, ook nadat het door de golven is weggespoeld.

Wat willen we niet meegeven?

Wanneer ervaringen dan een krachtig instrument blijken, is de vraag hoe we deze nu op praktische wijze moeten delen en meegeven. Hierbij is vooreerst de vraag welke ervaringen we *mogen* meegeven, want meegeven kan snel overgaan in hersenspoeling. Tijdens de Culturele Revolutie in China werd de vermeende bourgeoisie 'aangeboden' het leven op het platteland te ervaren. Feitelijk waren deze jarenlange plaatsingen echter zuiverings- en heropvoedingsprogramma's. Het gevaar is dat we mensen bepaalde ervaringen opleggen om zo hun geest te vormen in een gewenste richting. Het idee is juist dat we een breed palet aan contrasterende ervaringen overdragen, om mensen in staat te stellen een eigen koers uit te zetten.

Als samenleving en overheid zouden we daarom alleen zeer beperkt moeten vaststellen welke ervaringen *niet* gewenst zijn, zoals seksueel misbruik, verwaarlozing of geweld. Deze lijst moet zo kort mogelijk zijn. De overige ervaringen mogen door mensen zelf worden ingevuld. Deze negatieve definitie van het doel — wat willen we *niet* meegeven? — grijpt terug op het antwoord van Isaiah Berlin op de totalitaire doctrines van de twintigste

eeuw. Met zijn concept van negatieve vrijheid pleit hij enkel voor de beschrijving van zaken waarvan mensen gevrijwaard moeten zijn, zoals marteling, censuur of arrestatie zonder reden. Voor het overige roept hij overheden op zichzelf te begrenzen en de vrijheid van mensen niet verder in te vullen. Voor belevingen kunnen we een vergelijkbare lijst opstellen van ervaringen die we niemand toewensen. Hierbuiten ligt een wereld waar mensen naar eigen voorkeur in kunnen treden.

De enige ambitie die ik nog zou willen meegeven, is dat mensen uit zoveel mogelijk verschillende ervaringen kunnen kiezen. De kwaliteit van ervaringen wordt niet afgemeten aan hun hoeveelheid en concentratie, maar aan de diversiteit en contrasten. Jarenlang alleen maar naar de *Matthäus Passion* gaan biedt minder zicht op de muziek dan een brede kennismaking met zowel Bach als The Beatles en Lady Gaga. Een brede ervaring met samenlevingsvormen stelt Marieke beter in staat de manier te vinden die haar het meest gelukkig maakt. De ervaringen zijn bedoeld als oriëntatiepunten; deze bieden meer houvast wanneer ze ver uit elkaar liggen.

Hoe veranderen we de hele wereld?

Voor een enkeling als Marieke bieden de nieuwe ervaringen verbetering, maar voor de vele miljoenen anderen in nood lijkt deze aanpak te kleinschalig. Als antwoord hierop stel ik twee praktische uitgangspunten voor. Ten eerste moet het mandaat om de wereld te veranderen worden teruggegeven aan ieder en elk persoon. Ten tweede moet de verwachting worden bijgesteld hoe we deze veranderingen willen produceren; het denkkader moet verschuiven van een massaproductie van verandering naar individueel maatwerk.

Een onbedoelde bijwerking van de huidige nadruk op onderwijs en kwalificaties is dat het mandaat voor maatschappelijke interventies is verlegd van de burger naar de specialist. Waar het leninisme koos voor een bolsjewistische voorhoede, heeft onze samenleving de taak om de wereld te verbeteren weggeschoven naar maatschappelijk werkers, docenten en ontwikkelingswerkers. Het idee is dat 'de staat' of 'het maatschappelijk middenveld' problemen wel oppakt. Hierdoor voelen mensen zich niet meer geroepen of gekwalificeerd zelf iets te doen, waardoor veel capaciteit verloren gaat.

Met een nadruk op het delen van ervaringen vervallen deze barrières. De blik op de ander trekt het gordijn van abstractie weg en plaatst mensen tegenover de problemen die spelen. Het delen van een ervaring is daarbij iets waar iedereen voor is toegerust. De vaardigheid om acties, gevoelens en abstracte gedachten te delen is een van de meest fundamentele eigenschappen van de mens. En de meest complexe ervaringen worden het beste

overgedragen door ze simpelweg te delen. Een zandkasteel leg je niet uit, maar bouw je samen. Vrijheid moet je niet verklaren, maar samen delen.

Met het delen van ervaringen krijgt iedereen een instrument in handen om de wereld te veranderen. Hiermee blijft het de vraag of we allemaal wel voldoende gekwalificeerd zijn alle problemen op te lossen. Alleen een goed opgeleide psycholoog kan Marieke helpen met haar diepgewortelde angsten. Maar pleegouders kunnen helpen met het bieden van een nieuw perspectief op het gezin. En ik kan me nuttig maken door met haar een zandkasteel te bouwen.

Deze aanpak kan verder worden verbreed wanneer we op een nieuwe manier nadenken over verandering. De Grote Verhalen van de twintigste eeuw werden gevormd tegen de achtergrond van de belangrijkste doorbraak van die tijd, namelijk de industrialisatie van productie, en namen deze logica over in hun nadruk op arbeid, grondstoffen en kwantitatieve groei. Als contrast kunnen de Gedeelde Ervaringen van de eenentwintigste eeuw zich spiegelen aan de belangrijkste doorbraak van onze tijd — de ongeëvenaarde verspreiding van communicatiemiddelen — en een logica bouwen rond netwerken, informatie en kwalitatieve verschuivingen.

De logica van de industrie kan daarmee vervangen worden door het denkkader van de uitwisseling. Verandering is dan wederzijdse beïnvloeding, waarbij de uitwisseling van ervaringen centraal staat bij de verbetering. Dit principe wordt al op grote schaal toegepast. De huisartsenzorg is in de laatste jaren verschoven van eenrichtingsverkeer naar een gesprek tussen arts en patiënt, waarbij de gezondheidservaring of kwaliteit van leven centraal staat. Succesvolle bedrijven benaderen hun product als een 'experience'. Apple is zich er goed van bewust is dat het aanschaffen van een nieuwe computer in een mooie winkel onderdeel is van het product.

Het is nog een grote stap van een 'shopper's experience' naar de ervaringen van een pleegkind. Het nieuwe denkkader vestigt echter de aandacht op nieuwe elementen; de combinatie van materieel en geestelijk welzijn, de diversiteit van ervaringen, het zelf uitzetten van een koers. De aandacht van de samenleving en het aangrijpingspunt voor individuele burgers verschuiven daarmee van het ombuigen van cijfers naar het ontwikkelen van mensen.

Branding

Aan het einde van de zomerdag sta ik samen met Marieke in de branding. Boven onze hoofden trekken de regenwolken weg en onder onze voeten spoelen de golven rondom de laatste resten van het zandkasteel dat we die middag samen hebben gebouwd. Ik weet niet wat Marieke later met deze gedeelde ervaring zal doen. Ze heeft mijn wereld in ieder geval weer veranderd.

